

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٠٧٩٣٢

۸۷، ۱، ۱۳۶۸۸
۸۷، ۱، ۱۳

دانشگاه شهید بهشتی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته حقوق خصوصی

ارزش اثباتی و تعارض ادله اثبات دعوا

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر عبدالله شمس

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر امیر حسین آبادی

نگارش:

رحمان عمروانی

سال تحصیلی ۸۷-۱۳۸۶

۱۰۶۹۳۲

تقدیر و سپاسگذاری

ابتدا حمد و سپاس بی‌منتها بر خداوند متعال، خالق سرمایه تفکر و اندیشه و عقل، که با ارزانی آنها بر انسان، وی را بر سایر موجودات شرافت بخشید.

به واسطه همین گوهر گرانبهای تفکر و علم و دانش است که منزلت معلمان و اساتید در راستای آموزش جلوه‌گر می‌شود. لذا بر خود لازم می‌دانم از کلیه اساتید خود در طی تحصیل، از دبستان تا تحصیلات عالی، اساتید محترم گروه حقوق دانشگاه شهرکرد، همچنین اساتید محترم گروه حقوق خصوصی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، بویژه استاد محترم و ارجمند، جناب آقای دکتر عبدالله شمس که با ارشاد و راهنمایی‌های خود، اینجانب را در نگارش رساله مساعدت نموده و همچنین با ارائه خدمات کتبی به کلیه دانشجویان و جامعه حقوقی، قبول زحمت نموده‌اند؛ و نیز استاد محترم مشاور، جناب آقای دکتر امیر حسین آبادی که اینجانب را در تدوین این رساله یاری نموده‌اند، کمال تشکر و تقدیر را داشته باشم.

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم

که هر چه هستم و هر چه دارم از زحمات و دعای خیر آنهاست
انشاءالله که قادر به جبران ذره‌ای از محبت بی‌کرانشان باشم؛

و برادران و خواهران مهربانم

که چشمه‌سارهای صداقت و پاکی در نگاهشان هویدا است.

علائم اختصاری:

قانون آیین دادرسی مدنی	ق.آ.د.م
قانون آیین دادرسی کیفری	ق.آ.د.ک
قانون تجارت	ق.ت
قانون ثبت اسناد و املاک	ق.ث
قانون صدور چک	ق.چ
قانون روابط موجر و مستأجر	ق.ر.م.م
قانون قدیم آیین دادرسی مدنی	ق.ق.آ.د.م
قانون مجازات اسلامی	ق.م.ا
قانون مدنی	ق.م
قانون مدنی فرانسه	ق.م.ف
جلد	ج
رجوع کنید به	ر.ک
شماره	ش
صفحه	ص

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

موضوع: ارزش اثباتی و تعارض ادله اثبات دعوا

استاد مشاور: جناب آقای دکتر امیر حسین آبادی

استاد راهنما: جناب آقای دکتر عبدالله شمس

نگارش: رحمان عمروانی

۱۳۸۷

چکیده:

تعارض ادله اثبات دعوا یکی از موضوعات مبتلابه و کاربردی در نظام حقوقی هر کشور می باشد. مسأله اصلی که در این رساله باید مورد بررسی قرار گیرد آن است که به عنوان مثال در تعارض کارشناسی با شهادت شهود، در تعارض اماره قضایی با تحقیق محلی و یا در تعارض سند با اقرار، کدامیک دارای ارزش اثباتی بیشتر و در نتیجه مقدم می باشد. به همین ترتیب هر یک از ادله اثبات دعوا ممکن است در تعارض با دلیل دیگر قرار گیرد. مهمترین هدف این رساله، یافتن راه حلی قاعده مند در خصوص مسائل تعارض ادله اثبات دعوا در امور مدنی می باشد. مسلماً برای تحقق تعارض بین دو دلیل، مانند هر پدیده دیگر، وجود شرایطی ضروری می نماید که پس از تبیین این شرایط، بسیاری از مسائل مورد اختلاف در امور ماهوی و شکلی، پاسخ مناسب خود را خواهند یافت. برای مثال شاید عجیب باشد که بشنوید سند رسمی و سند عادی، قابلیت تعارض با یکدیگر را ندارند. لذا در این رساله سعی و تلاش اصلی در جهت قاعده مند نمودن تعارض و ترتیب ادله اثبات دعوا می باشد. در این راستا ابتدا ادله اثبات دعوا را به دو دسته دلایل قانونی و دلیل اقناعی تقسیم نموده و سپس با ملاک قرار دادن شرایط چهارگانه تحقق تعارض، یعنی وجود حداقل دو دلیل، تنافی و تکذیب یکدیگر، وحدت موضوع و حجیت فی النفسه، در نهایت قواعد و راه حل هایی ارائه گردیده که با توجه به آنها، به بررسی تعارض هر یک از ادله نه گانه با دلیل دیگر پرداخته ایم. با دستیابی به این قواعد، در بسیاری از مواردی که در آنها ظاهراً تعارض وجود دارد، مشخص می گردد که در واقع تعارض مستقر وجود نداشته و به سهولت می توان راه حل آنها را پیدا نمود. همچنین در مواردی که بین دو دلیل تعارض مستقر و واقعی وجود داشته باشد، با استفاده از اصول و قواعد ارائه شده در این رساله می توان دلیل دارای ارزش اثباتی بیشتر و مقدم را تشخیص داد. نکته آنکه علی رغم دشواری قواعد تعارض ادله، لیکن موضوع مذکور کاملاً قاعده مند بوده و ادعای بی ضابطه بودن ارزش ادله پذیرفته نمی باشد و از طریق ممارست و تمرین در فروض مختلف می توان به قواعد تعارض ادله دست یافت.

فهرست مطالب

۱.....	مقدمه
۴.....	بخش اول: کلیات
۴.....	فصل اول: کلیات ادله اثبات دعوا.....
۴.....	مبحث اول: تعاریف.....
۴.....	گفتار اول: تعریف ادله، اثبات و دعوا.....
۴.....	بند اول - ادله.....
۵.....	بند دوم - اثبات.....
۵.....	بند سوم - دعوا.....
۶.....	گفتار دوم: تعریف ادله اثبات دعوا.....
۶.....	مبحث دوم: اقسام دلیل
۶.....	گفتار اول: اقسام دلیل در حقوق ایران.....
۶.....	بند اول - تقسیم بر مبنای منشاء.....
۷.....	بند دوم - تقسیم بر مبنای قدرت اثباتی.....
۸.....	بند سوم - تقسیم بر مبنای سابقه ادله.....
۸.....	بند چهارم - تقسیم بر مبنای حصری یا غیر حصری بودن ادله.....
۱۰.....	بند پنجم - تقسیم بر مبنای ماهیت.....
۱۰.....	بند ششم - تقسیم بر مبنای نیاز یا عدم نیاز به استنتاج.....
۱۱.....	بند هفتم - سایر تقسیمات.....
۱۱.....	گفتار دوم: تقسیمات ادله در حقوق انگلیس و مصر.....
۱۱.....	بند اول - تقسیمات ادله در حقوق انگلیس.....
۱۲.....	بند دوم - تقسیمات ادله در حقوق مصر.....
۱۲.....	مبحث سوم: ادله اثبات دعوا و ادله اثبات احکام
۱۳.....	مبحث چهارم: حصر یا عدم حصر ادله اثبات دعوا
۱۳.....	گفتار اول: نظر فقها.....
۱۴.....	گفتار دوم: نظر حقوقدانان.....

۱۵	گفتار سوم: بررسی قابلیت استناد به علم قاضی
۱۷	فصل دوم: کلیات تعارض و ترتیب ادله
۱۸	مبحث اول: تعاریف
۱۸	گفتار اول: تعریف تعارض، ترتیب، تراحم
۱۸	بند اول - تعارض
۱۸	بند دوم - ترتیب
۱۹	بند سوم - تراحم
۱۹	گفتار دوم: ارزش اثباتی، قدرت اثباتی
۱۹	بند اول - ارزش اثباتی
۲۰	بند دوم - قدرت اثباتی
۲۰	گفتار سوم: ترتیب و تعارض ادله اثبات دعوا
۲۰	بند اول - ترتیب ادله اثبات دعوا
۲۰	بند دوم - تعارض ادله اثبات دعوا
۲۲	مبحث دوم: شرایط تحقق تعارض
۲۲	گفتار اول: وجود حداقل دو دلیل
۲۲	گفتار دوم: تنافی و تکذیب یکدیگر
۲۳	گفتار سوم: وحدت موضوع
۲۴	گفتار چهارم: حجیت ادله (قابلیت استناد)
۲۵	مبحث سوم: اقسام تعارض
۲۵	گفتار اول: تعارض مستقر و غیر مستقر
۲۷	گفتار دوم: تعارض بسیط و مرکب
۲۸	مبحث چهارم: فرضیات قابل ارائه
۲۸	گفتار اول: راه‌حل‌های مشترک با ادله اثبات احکام
۲۸	بند اول - تخییر
۲۹	بند دوم - تساقط
۲۹	گفتار دوم: راه‌حل‌های ویژه تعارض ادله اثبات دعوا
۲۹	بند اول - تقدم دلیل مدعی
۳۰	بند دوم - تقدم براساس ماهیت
۳۰	بند سوم - ترتیب قانونی
۳۱	بند چهارم - حکم قانونی
۳۲	بند پنجم - اقناع قاضی
۳۳	بند ششم - تعدد ادله
۳۳	گفتار سوم: راه‌حل مورد اختیار (راه‌حل مختلط)

۳۸.....	بخش دوم: ادله قانونی
۳۹.....	فصل اول: اقرار
۳۹.....	مبحث اول: معرفی، ماهیت و ارزش اثباتی اقرار
۳۹.....	گفتار اول: معرفی اقرار
۳۹.....	بند اول - تعریف اقرار
۴۰.....	بند دوم - شرایط اقرار
۴۰.....	بند سوم - اقسام اقرار
۴۱.....	گفتار دوم: ماهیت اقرار
۴۱.....	بند اول - ماهیت اقرار در دادگاه
۴۲.....	بند دوم - ماهیت اقرار خارج از دادگاه
۴۲.....	۱- ماهیت اقرار شفاهی خارج از دادگاه
۴۳.....	۲- ماهیت اقرار کتبی خارج از دادگاه
۴۴.....	گفتار سوم: ارزش اثباتی اقرار
۴۵.....	بند اول - ارزش اثباتی اقرار ساده، مقید و مرکب
۴۵.....	۱- ارزش اثباتی اقرار ساده
۴۶.....	۲- ارزش اثباتی اقرار مقید
۴۷.....	۳- ارزش اثباتی اقرار مرکب
۴۷.....	بند دوم - ارزش اثباتی اقرار در دادگاه (قضایی) و اقرار خارج از دادگاه (غیر قضایی)
۴۹.....	بند سوم - ارزش اثباتی اقرار در امور کیفری
۵۰.....	مبحث دوم: تعارض اقرار با سایر ادله
۵۰.....	گفتار اول: اصل عدم امکان تعارض اقرار با سایر ادله
۵۰.....	بند اول - بررسی تعارض اقرار با ادله مقرر
۵۱.....	بند دوم - بررسی تعارض اقرار با ادله مقررله
۵۲.....	بند سوم - بررسی تعارض اقرار با ادله شخص ثالث
۵۴.....	گفتار دوم: استثنائات عدم امکان تعارض اقرار
۵۴.....	بند اول - تعارض دو یا چند اقرار با یکدیگر
۵۴.....	۱- تعارض اقرار خواهان با اقرار خوانده
۵۵.....	۲- تعارض اقرارهای دو یا چند خوانده
۵۶.....	بند دوم - تعارض اقرار و امارات
۵۶.....	۱- تعارض اقرار با اماره قضایی
۵۷.....	۲- تعارض اقرار با اماره قانونی

فصل دوم: اسناد..... ۵۸

مبحث اول: معرفی و ارزش اثباتی اسناد..... ۵۹

گفتار اول: معرفی سند..... ۵۹

بند اول - تعریف سند..... ۵۹

بند دوم - اقسام سند..... ۵۹

بند سوم - تفاوت سند رسمی با سند عادی..... ۶۰

گفتار دوم: ارزش اثباتی اسناد..... ۶۰

بند اول - ارزش اسناد در اقتناع قاضی..... ۶۰

بند دوم - قدرت اثباتی اسناد، موارد ضرورت تنظیم سند رسمی و ضمانت اجرای آن..... ۶۱

۱- قدرت اثباتی اسناد..... ۶۱

۲- موارد ضرورت تنظیم سند رسمی..... ۶۲

۳- ضمانت اجرای عدم تنظیم سند رسمی..... ۶۴

بند سوم - اعتبار اسناد..... ۶۵

بند چهارم - حدود اعتبار اسناد..... ۶۷

۱- نسبت به امضا کننده و قائم مقام آنها..... ۶۷

۲- نسبت به اشخاص ثالث..... ۶۷

بند پنجم - اعتبار تاریخ اسناد..... ۶۸

مبحث دوم: تعارض اسناد با سایر ادله..... ۶۸

گفتار اول: تعارض اسناد با شهادت (گواهی)..... ۶۹

گفتار دوم: بررسی تعارض اسناد با کارشناسی..... ۷۰

گفتار سوم: تعارض اسناد با اماره قانونی..... ۷۳

گفتار چهارم: تعارض اسناد با اسناد..... ۷۳

بند اول - تعارض سند عادی با سند عادی..... ۷۴

بند دوم - بررسی تعارض سند رسمی با سند رسمی..... ۷۵

بند سوم - بررسی تعارض سند رسمی با سند عادی..... ۷۵

فصل سوم: اماره قانونی..... ۷۸

مبحث اول: معرفی، ماهیت و ارزش اثباتی اماره قانونی..... ۷۹

گفتار اول: معرفی اماره قانونی..... ۷۹

بند اول - تعریف اماره..... ۷۹

بند دوم - اقسام اماره..... ۷۹

بند سوم - مصادیق اماره قانونی..... ۷۹

گفتار دوم: ماهیت اماره قانونی..... ۸۰

۸۱	گفتار سوم: قدرت اثباتی اماره قانونی.....
۸۲	گفتار چهارم: ارزش اثباتی اماره قانونی.....
۸۳	مبحث دوم: تعارض اماره قانونی با سایر ادله.....
۸۳	گفتار اول: تعارض اماره قانونی با شهادت.....
۸۴	گفتار دوم: تعارض اماره قانونی با معاینه محل.....
۸۵	گفتار سوم: تعارض اماره قانونی با تحقیق محلی.....
۸۵	گفتار چهارم: تعارض اماره قانونی با اماره قانونی.....
۸۶	فصل چهارم: سوگند (قسم).....
۸۷	مبحث اول: سوگند بتی یا قاطع دعوا.....
۸۷	گفتار اول: ارزش اثباتی سوگند بتی.....
۸۷	بند اول - امور قابل اثبات با سوگند بتی.....
۹۱	بند دوم - میزان تأثیر سوگند بتی در اقناع قاضی.....
۹۱	گفتار دوم: بررسی تعارض سوگند بتی با سایر ادله.....
۹۴	مبحث دوم: سوگند تکمیلی.....
۹۴	گفتار اول: ماهیت و ارزش اثباتی سوگند تکمیلی.....
۹۴	بند اول - ماهیت سوگند تکمیلی (شهادت بعلاوه یمین).....
۹۵	بند دوم - دعاوی قابل اثبات با سوگند تکمیلی (شهادت بعلاوه یمین).....
۹۶	بند سوم - تأثیر سوگند تکمیلی (شهادت بعلاوه سوگند) در اقناع قاضی.....
۹۶	گفتار دوم: تعارض سوگند تکمیلی با سایر ادله.....
۹۶	مبحث سوم: سوگند استظهاری.....
۹۷	گفتار اول: ارزش اثباتی سوگند استظهاری.....
۹۸	گفتار دوم: تعارض سوگند استظهاری با سایر ادله.....

۱۰۰	بخش سوم: ادله اقناعی.....
۱۰۲	فصل اول: شهادت (گواهی).....
۱۰۳	مبحث اول: معرفی و ارزش اثباتی شهادت.....
۱۰۳	گفتار اول: معرفی شهادت.....
۱۰۳	بند اول - تعریف شهادت.....
۱۰۳	بند دوم - تعریف بینه.....
۱۰۳	بند سوم - انواع شهادت.....
۱۰۴	بند چهارم - شرایط اعتبار شهادت.....
۱۰۴	گفتار دوم: ارزش اثباتی شهادت.....

۱۰۵.....	بند اول - ارزش اثباتی عام شهادت مستقیم.....
۱۰۵.....	۱- امور قابل اثبات با شهادت مستقیم.....
۱۰۷.....	۲- میزان تاثیر شهادت مستقیم در اقتناع قاضی.....
۱۱۰.....	بند دوم - ارزش اثباتی شهادت بر شهادت (شهادت غیر مستقیم).....
۱۱۰.....	۱- دعاوی قابل اثبات با شهادت بر شهادت (قدرت اثباتی).....
۱۱۰.....	۲- میزان تاثیر شهادت بر شهادت در اقتناع قاضی (ارزش اثباتی).....
۱۱۱.....	بند سوم - ارزش اثباتی شهادت بعلاوه سوگند.....
۱۱۱.....	۱- امور قابل اثبات با شهادت بعلاوه سوگند.....
۱۱۱.....	۲- میزان تاثیر شهادت بعلاوه سوگند در اقتناع قاضی.....
۱۱۱.....	مبحث دوم: تعارض شهادت با سایر ادله.....
۱۱۲.....	گفتار اول: تعارض شهادت با کارشناسی.....
۱۱۴.....	گفتار دوم: تعارض شهادت با تحقیق محلی.....
۱۱۵.....	گفتار سوم: تعارض شهادت شهود با اماره قضایی.....
۱۱۷.....	گفتار چهارم: تعارض شهادت با شهادت.....
۱۱۷.....	بند اول - تعارض شهادت مستقیم با شهادت غیرمستقیم.....
۱۱۸.....	بند دوم - تعارض شهادت مستقیم با شهادت بعلاوه سوگند.....
۱۱۸.....	بند سوم - تعارض شهادت غیرمستقیم با شهادت بعلاوه سوگند.....
۱۱۸.....	بند چهارم - تعارض انواع شهادت با شهادتی از همان نوع.....
۱۲۰.....	فصل دوم: کارشناسی.....
۱۲۱.....	مبحث اول: معرفی، ماهیت و ارزش اثباتی کارشناسی.....
۱۲۱.....	گفتار اول: معرفی کارشناسی.....
۱۲۱.....	بند اول - تعریف کارشناسی.....
۱۲۱.....	بند دوم - شاخه های کارشناسی.....
۱۲۲.....	گفتار دوم: ماهیت کارشناسی.....
۱۲۶.....	گفتار سوم: امور قابل اثبات با کارشناسی.....
۱۲۸.....	گفتار چهارم: میزان تاثیر کارشناسی در اقتناع قاضی.....
۱۲۹.....	مبحث دوم: تعارض کارشناسی با سایر ادله اثبات دعوا.....
۱۳۱.....	گفتار اول: تعارض کارشناسی با اماره قانونی.....
۱۳۲.....	گفتار دوم: بررسی تعارض کارشناسی با اماره قضایی.....
۱۳۳.....	گفتار سوم: بررسی تعارض کارشناسی با تحقیق محلی.....
۱۳۳.....	گفتار چهارم: تعارض کارشناسی با کارشناسی.....
۱۳۴.....	فصل سوم: معاینه محل.....

۱۳۵	مبحث اول: ارزش اثباتی معاینه محل
۱۳۵	گفتار اول: امور قابل اثبات با معاینه محل
۱۳۶	گفتار دوم: ماهیت معاینه محل
۱۳۸	گفتار سوم: میزان تاثیر معاینه محل در اقناع قاضی
۱۳۸	مبحث دوم: تعارض معاینه محل با سایر ادله
۱۳۹	گفتار اول: تعارض معاینه محل با اسناد
۱۴۰	گفتار دوم: تعارض معاینه محل با شهادت
۱۴۱	گفتار سوم: بررسی تعارض معاینه محل با کارشناسی
۱۴۱	گفتار چهارم: تعارض معاینه محل با معاینه محل
۱۴۳	فصل چهارم: تحقیق محلی
۱۴۴	مبحث اول: ماهیت و ارزش اثباتی تحقیق محلی
۱۴۴	گفتار اول: ماهیت تحقیق محلی
۱۴۶	گفتار دوم: امور قابل اثبات از طریق تحقیق محلی
۱۴۷	گفتار سوم: میزان تاثیر تحقیق محلی در اقناع قاضی
۱۴۸	مبحث دوم: تعارض تحقیق محلی با سایر ادله
۱۴۸	گفتار اول: تعارض تحقیق محلی با اسناد
۱۴۹	گفتار دوم: تعارض تحقیق محلی با معاینه محل
۱۵۰	گفتار سوم: تعارض تحقیق محلی با اماره قضایی
۱۵۱	گفتار چهارم: تعارض تحقیق محلی با تحقیق محلی
۱۵۲	فصل پنجم: اماره قضایی
۱۵۳	مبحث اول: معرفی، ماهیت و ارزش اثباتی اماره قضایی
۱۵۳	گفتار اول: معرفی اماره قضایی
۱۵۳	بند اول - تعریف اماره قضایی
۱۵۳	بند دوم - مصادیق اماره قضایی
۱۵۴	بند سوم - مقایسه اماره قضایی و قانونی
۱۵۴	گفتار دوم: ماهیت و ساختار اماره قضایی
۱۵۶	گفتار سوم: امور قابل اثبات از طریق اماره قضایی
۱۵۷	گفتار چهارم: میزان تاثیر اماره قضایی در اقناع قاضی
۱۶۰	مبحث دوم: تعارض اماره قضایی با سایر ادله
۱۶۱	گفتار اول: تعارض اماره قضایی با اسناد
۱۶۱	گفتار دوم: تعارض اماره قضایی با اماره قانونی
۱۶۲	گفتار سوم: تعارض اماره قضایی با معاینه محل

گفتار چهارم: تعارض اماره قضایی با اماره قضایی.....۱۶۲

نتیجه‌گیری.....۱۶۴

منابع و مأخذ.....۱۷۰

مقدمه

۱- در میان مباحث حقوقی، ادله اثبات دعوا از اهمیت بسزایی برخوردار است. چرا که اگر توانایی اثبات حق نباشد، چه بسا مورد احترام قرار نگیرد و دادگاه‌ها هیچ حقی را بدون دلیل نمی‌توانند به رسمیت شناسند. «غالباً گویا حقوق وجود ندارند، زیرا آنها ثابت نمی‌شوند. یک ضرب‌المثل قدیمی این امر را به خوبی بیان می‌کند: ثابت نشدن مانند نبودن است»^۱. از این رو ملاحظه می‌شود که وظیفه اصلی دادگاه حقوقی، رسیدگی به دلایل اصحاب دعوا بوده و دلیل در تصمیمات دادگاه نقشی محوری ایفاء می‌نماید. از نظر دادگاه، حق بدون دلیل اثبات وجود نداشته و مورد حمایت نخواهد بود. احتمالاً عبارت معروف «دلیل محکمه پسند» را شنیده‌اید؛ این عبارت بیانگر آن است که عرف عادی مردم نیز بر این امر تا حدی واقف است که هر دلیلی ارزش اثباتی نداشته و برای اثبات ادعا باید از دلایل معتبر و به اصطلاح «محکمه پسند» که دارای ارزش کافی می‌باشند استفاده نمود.

لذا اهمیت دلیل بر هیچ حقوقدانی پوشیده نبوده و اندیشمندان حقوقی نیز به فراخور زمان خود، مقالات، رسالات و کتب گوناگونی را در خصوص ادله اثبات دعوا به رشته تحریر در آورده‌اند. مع‌هذا در کمتر رساله یا کتابی در خصوص «تعارض و ترتیب و تقدم ادله به معنای خاص»، به گونه‌ای منظم و قاعده‌مند سخن به میان رفته است و به همین جهت با انتخاب موضوع این رساله به عنوان «ارزش اثباتی و تعارض ادله اثبات دعوا در امور مدنی»، بر آن شدیم تا مسائل پیرامون تعارض و ترتیب و تقدم در میان ادله به معنای خاص را در حد توان ناچیز خویش مورد بررسی قرار دهیم.

۲- مهمترین سوالی که در این تحقیق باید به آن پاسخ داده شود را می‌توان چنین مطرح نمود که به فرض اگر در یک موضوع واحد، نظر کارشناس به نفع یکی از اصحاب دعوا و معاینه محل به نفع طرف

^۱- Carbonnier, Jean, Civil Law, Paris, 26th Edition, 1999, p.174, Quoted from Mr. O. Cachard, , Article: Electronic Arbitration, Section Electronic Evidence. p. 38, website www.unctad.org

دیگر باشد، در تعارض این دو دلیل کدامیک مقدم خواهد بود. به همین نحو ممکن است هر یک از ادله ^۴نه گانه با دلیل دیگر در تعارض باشد که در چنین حالتی باید نحوه ترتیب و تقدم هر یک از ادله، و یا احتمالاً تساقط هر دو دلیل مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین به نظر شما اگر تحقیق محلی به نفع یکی از اصحاب دعوا و اماره قضایی به نفع طرف دیگر باشد، کدام یک مقدم خواهد بود؟ تحقیق محلی یا اماره قضایی؟ در تعارض شهادت و کارشناسی چگونه؟ آیا ممکن است سوگند با ادله دیگر در تعارض قرار گیرد یا خیر و در صورت امکان کدامیک مقدم خواهد بود؟ در تعارض تحقیق محلی با معاینه محل کدامیک مقدم می‌باشد؟ اینها سوالاتی هستند که در صدد پاسخگویی به آنها می‌باشیم. همچنین ممکن است دو یا چند دلیل در تعارض با دلایل دیگر قرار داشته باشد (تعارض مرکب) که این امر مساله پیچیده‌تری را مطرح می‌نماید. لذا ابتدا راه‌حل‌هایی را به عنوان فرضیه مطرح و سپس راه‌حل مختار خود را در خصوص تعارض ادله بیان نموده و در نهایت موارد تعارض ادله اثبات دعوا را بر اساس آن پاسخ خواهیم داد. فرضیات ارائه شده به عنوان راه‌حل در این رساله عبارتند از: تخییر، تقدم دلیل مدعی، تقدم بر اساس ماهیت، تساقط، ترتیب قانونی، حکم قانونی، اقتناع قاضی، تعدد ادله و فرضیه مختلط که به ترتیب در مبحث «کلیات تعارض و ترتیب ادله» مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۳- روش تحقیق در این رساله کتابخانه‌ای بوده که با بررسی کتب و مقالات و قوانین موجود در حد توان ناچیز خویش، سعی در نظم‌بخشی و قاعده‌مند نمودن موضوع تعارض و ترتیب ادله شده است.

۴- از جمله مشکلات و موانع نگارش این رساله می‌توان از قلت منابع یاد نمود که حتی در همان منابع اندک نیز این موضوع بسیار پراکنده و جزئی مورد اشاره قرار گرفته است. این مشکل حتی با مراجعه به کتب خارجی و منابع اینترنتی نیز مرتفع نگردید. از دیگر مشکلات این رساله و یا هر رساله‌ای دیگر با موضوع ادله اثبات دعوا، عدم دسترسی به ضابطه‌ای عینی برای بررسی و سنجش اقتناع وجدان قاضی می‌باشد.

۵- اما نکته مهمی که در مقدمه باید با دقت فراوان بدان اشاره شود، محدوده و دامنه مطالعاتی این رساله می‌باشد. شاید در بادی امر با نگاهی اجمالی به موضوع رساله، این امر به نظر رسد که حوزه و دامنه آن بسیار فراگیر و وسیع است، اما این تصور صحیح نبوده و بلکه باید توجه داشت که موضوع «تعارض و ترتیب ادله» بسیار جزئی بوده و حتی به لحاظ بیم از احتمال حجم بیش از حد کم مطالب رساله، عبارت «ارزش اثباتی» را نیز به عنوان رساله اضافه نموده تا از یک طرف، دامنه کار جهت نگارش یک پایان نامه فراهم و از طرفی دیگر لازمه بررسی تعارض ادله با یکدیگر، مطالعه و آشنایی با ارزش و قدرت اثباتی ادله می‌باشد. در خصوص محدوده مطالب، باید توجه داشت که **اولاً** تأکید این رساله بر امور مدنی می‌باشد. **ثانیاً** در این رساله، به بررسی اصول عملیه و تعارض آنها با ادله خاص و امارات و یا تعارض اصول عملیه با

یکدیگر پرداخته نخواهد شد و صرفاً تعارض ادله به معنای خاص و امارات، موضوع بحث می‌باشد. **ثالثاً** از آنجا که موضوع رساله بررسی ارزش اثباتی و تعارض و ترتیب ادله می‌باشد، لذا از بیان مسائل جانبی و غیرمرتبط مانند: شرایط اقرار، شرایط مقررله، حق الزحمه کارشناس، شرایط شهود، جرح و تعدیل، آیین استماع شهادت، جعل اسناد و بسیاری مسائل غیرمرتبط دیگر خودداری شده است و تنها اشاره‌ای بسیار گذرا بر آنها در حد نیاز خواهیم داشت. بنابراین ملاحظه می‌شود که موضوع رساله بسیار جزئی و محدود می‌باشد.

۶- این رساله دارای سه بخش کلی می‌باشد که در بخش اول به عنوان مقدمه ورود به بحث و آمادگی ذهن خوانندگان، مطالبی تحت عنوان کلیات در دو فصل جداگانه با عنوان «کلیات ادله اثبات دعوا» و «کلیات تعارض و ترتیب ادله» مطرح خواهیم نمود. همچنین همانطور که در بخش کلیات بیان خواهیم نمود، به منظور قاعده‌مند نمودن تعارض ادله، دلایل را به دو دسته دلایل قانونی (اقرار، سند، اماره قانونی، سوگند) و دلایل اقناعی (شهادت شهود، کارشناسی، معاینه محل، تحقیق محلی، اماره قضایی) تقسیم نموده و بر همین اساس بخش دوم را به بررسی ادله قانونی (تحمیلی یا تبعیدی) اختصاص داده و در بخش سوم نیز به بررسی ادله اقناعی (وجدانی) خواهیم پرداخت.

علی‌رغم تلاش‌های فراوان، با توجه به کاستی‌های موجود در این رساله و معایب آن، از کلیه حقوق‌دانان و دانشجویان گرامی تقاضا دارم که اینجانب را از نظرات خود بی‌بهره نگذارند.

بخش اول: کلیات

۷- همانطور که در مقدمه نیز بیان گردید، هدف اصلی این تحقیق بررسی تعارض و ترتیب ادله اثبات دعوا در امور مدنی می‌باشد که ارزش اثباتی ادله را نیز به عنوان لازمه این کار مورد مطالعه قرار خواهیم داد. مسلماً بدون ذکر کلیاتی در باب ادله، منظور مذکور به سر منزل مقصود نخواهد رسید. لذا کلیاتی را در دو مبحث جداگانه ارائه نموده و در مبحث اول به بیان «کلیات ادله اثبات دعوا» و در مبحث دوم به بیان «کلیات تعارض و ترتیب ادله» می‌پردازیم.

فصل اول: کلیات ادله اثبات دعوا

مبحث اول: تعاریف

گفتار اول: تعریف ادله، اثبات و دعوا

بند اول- ادله

۸- ادله^۱ جمع دلیل^۲ و دلیل در لغت به معنای راهنما، رهنمون و حجت به کار رفته است.^۳ در حقوق مدنی ایران تعریفی از دلیل ارائه نشده است، اما قانون آیین دادرسی مدنی در ماده ۱۹۴ بیان می‌دارد: «دلیل عبارت از امری است که اصحاب دعوا برای اثبات یا دفاع از دعوا به آن استناد می‌نمایند». این تعریف از آن جهت که ادله رأساً استنادی توسط قاضی را در بر نمی‌گیرد، قابل انتقاد به نظر می‌رسد. به هر حال با توجه به تعریف دلیل در ق.آ.د.م، از بیان تعاریف متعدد فقها و حقوقدانان در این خصوص خودداری نموده و صرفاً به این نکته اشاره می‌شود که با توجه به تعریف مذکور، در عرف حقوقی دلیل معنای مضیقی

1- Evidence; Proofs

۲- در حقوق انگلیس و آمریکا دو واژه Evidence و Proofs دارای معنای نزدیک به هم و معادل دلیل هستند. منتها Evidence دلیلی است حقوقی که برای اثبات و دفاع از دعوا به کار می‌رود و Proofs به معنای عام دلیل است. ر.ک. فرهنگ حقوقی بلک، ویرایش هشتم، واژه Proof، ص ۱۲۵۱

۳- دهخدا، علی اکبر، دوره چهارده جلدی لغت نامه دهخدا، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ اول از دوره جدید، پاییز ۱۳۷۲، جلد اول، ص ۱۳۳۴

داشته و امری است که کاربرد آن در دادگاه یا سایر مراجع حل اختلاف و در زمان طرح دعوا یا دفاع می‌باشد.

بند دوم- اثبات

۹- اثبات^۱ در لغت به معنای ثابت گردانیدن و پا بر جای کردن می‌باشد. اثبات به دنبال ثبوت مطرح می‌شود و البته باید این دو را از هم تفکیک نمود. ثبوت در اصطلاح اشاره به وجود هر چیزی در واقع و نفس الامر داشته و تحقق واقعی امر است، در حالیکه علم به چیزی را، مرحله اثبات آن چیز نامند و چون در علم خطا راه دارد، بنابراین ممکن است که مرحله اثبات مطابق مرحله ثبوت (واقع) نباشد.^۲

بند سوم- دعوا

۱۰- دعوا^۳ در لغت به معنای ادعا، نزاع، دادخواهی، ادعا کردن و خواستن می‌باشد.^۴ در قوانین ایران تعریفی از دعوا ارائه نشده است و حقوقدانان هر کدام بنابر ذوق خود تعریفی از دعوا ارائه نموده‌اند.^۵ با ملاحظه مواد قانونی به نظر می‌رسد که قانونگذار دعوا را در سه مفهوم مختلف به کار برده است. مفهوم اول آنکه «دعوا توانایی قانونی مدعی حق تضییع یا انکار شده در مراجعه به مراجع صالح در جهت به قضاوت گذراندن وارد بودن یا نبودن ادعا و ترتیب آثار قانونی مربوطه است. برای طرف مقابل، دعوا، توانایی مقابله با این ادعاست». مفهوم دوم دعوا «منازعه و اختلافی است که در مرجع قضاوتی مطرح گردیده و تحت رسیدگی بوده یا می‌باشد و بدین مفهوم دعوا زمانی متحقق می‌گردد که دعوا در معنای اول (حق اقدام قانونی) به وجود آمده و دارنده آن را اعمال نموده است». مفهوم سوم آنکه «گاهی دعوا به معنای ادعا به کار می‌رود، که البته منظور ادعایی است که در مرجع قضایی مطرح نگردیده و یا ادعایی است که در خلال رسیدگی به دعوا به عنوان امری تبعی مطرح می‌گردد. در ماده ۱۴۲ق.آ.د.م که بیان می‌دارد: «دعای تهاثر، صلح، فسخ، رد خواسته و امثال آن که برای دفاع اظهار می‌شود...»، دعوا در همین معنا و مفهوم سوم به کار رفته است.^۶ با بررسی این سه مفهوم به روشنی مشخص می‌شود که منظور از «دعوا» در اصطلاح «ادله اثبات دعوا»، معنای دوم و سوم مذکور در فوق می‌باشد.

1_ Proof; Substantiation

۲- جعفری لنگرودی، دکتر محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، انتشارات گنج دانش، تهران، چاپ یازدهم، ۱۳۸۰، ص ۵

3_ Dispute; Claim; Lawsuit

۴- معین، دکتر محمد، فرهنگ فارسی، انتشارات امیرکبیر، تهران، چاپ نهم، ۱۳۷۵، ص ۱۵۳۹

۵- برای ملاحظه این تعاریف ر. ک: شمس، دکتر عبدالله، آیین دادرسی مدنی، انتشارات میزان، چاپ پنجم، ۱۳۸۲، جلد اول، ص ۳۰۹، شماره ۴۸۹

۶- شمس، دکتر عبدالله، منبع پیشین، جلد اول، ص ۳۱۰، شماره‌های ۴۹۳-۴۹۱

گفتار دوم: تعریف ادله اثبات دعوا

۱۱- این اصطلاح نیز مانند کلمات «اثبات» و «دعوا» در قانون تعریف نشده است و ماده ۱۲۵۸ ق.م. بدون ارائه تعریفی از ادله اثبات دعوا بیان می‌دارد: «دلایل اثبات دعوا از قرار ذیل است: ۱- اقرار ۲- اسناد کتبی ۳- شهادت ۴- امارات ۵- قسم». حقوقدانان تعاریف متعددی از «ادله اثبات دعوا»^۱ ارائه نموده‌اند؛ از جمله آنکه «رهنمای اندیشه به یک مجهول قضایی، در مقام اثبات یا دفاع، دلیل اثبات دعوا است»^۲. همچنین گفته‌اند: «ادله اثبات دعوا، عوامل، ابزار، اسباب و اوضاع و احوالی است که قانون آنها را معرفی کرده و تحت شرایط و ضوابطی دادگاه را برای رسیدن به حق و حل و فصل دعوا هدایت می‌نماید»^۳. بعضی حقوقدانان نیز ذیل عنوان «تعریف ادله اثبات دعوا»، صرفاً به بیان تعریف «دلیل» مذکور در ماده ۱۹۴ ق.آ.د.م (ماده ۳۵۳ قانون قدیم آیین دادرسی مدنی) اکتفا نموده‌اند.^۴ البته این امر چندان هم ناصواب نمی‌باشد؛ چرا که علی‌رغم اعم بودن دلیل از نظر لغوی، در اصطلاح حقوقی منظور از «دلیل» همان «ادله اثبات دعوا» بوده و ماده ۱۹۴ ق.آ.د.م که در مقام تعریف «دلیل» می‌باشد را می‌توان در خصوص تعریف «ادله اثبات دعوا» نیز ارائه نمود.

مبحث دوم: اقسام دلیل

۱۲- دلایل اثبات دعوا بسیار متنوع بوده و لذا حقوقدانان جهت سهولت در مطالعه و قانونمند کردن علمی ادله، آنها را به اقسام متعددی تقسیم نموده تا گامی در جهت نظم بخشیدن به ادله اثبات دعوا برداشته باشند. در ذیل به بیان اهم این تقسیم‌بندی‌ها می‌پردازیم.

گفتار اول: اقسام دلیل در حقوق ایران

بند اول- تقسیم بر مبنای منشاء

- ۱۳- گروهی از محققین دلیل را از جهت منشاء به چهار دسته تقسیم نموده‌اند.^۵
- الف: ادله‌ای که اصحاب دعوا منشاء آن هستند و عبارتند از: اقرار، سوگند و اسناد.
- ب: ادله‌ای که اشخاص ثالث منشاء آن هستند و عبارتند از: شهادت، تحقیق محلی، کارشناسی.
- ج: ادله‌ای که درک مستقیم دادرس منشاء آن می‌باشد و عبارتند از: معاینه محلی و اماره قضایی.

1- Evidence in substantiation of claims

- ۲- جعفری لنگرودی، دکتر محمدجعفر، دایره المعارف علوم اسلامی قضایی، انتشارات گنج دانش، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۱، جلد اول، ص ۳۹
- ۳- مدنی، دکتر سید جلال الدین، ادله اثبات دعوا، انتشارات پایدار، تهران، چاپ نهم، پاییز ۱۳۸۵، ص ۱۷
- ۴- شیخ نیا، دکتر امیرحسین، ادله اثبات دعوا، انتشارات شرکت سهامی انتشار، تهران، چاپ سوم، ۱۳۷۵، ص ۲۱
- ۵- امامی، دکتر سید حسن، حقوق مدنی، انتشارات اسلامی، تهران، چاپ یازدهم از دوره جدید، ۱۳۸۵، ج ششم، ص ۲۸ و صدرزاده افشار، دکتر سید محسن، ادله اثبات دعوا در حقوق ایران، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، چاپ اول، ۱۳۶۹، ص ۱۱۶ و ۱۵۱ و ۱۷۶ و مدنی، دکتر سیدجلال الدین، منبع پیشین ص ۵۹